

STAN BADAŃ NAD GARNCARSTWEM

Niemal 100 lat temu Antoni Schneider, mówiąc o konieczności rozwoju przemysłu ceramicznego w Galicji,¹ podkreślał niepoślednie znaczenie polskiego garncarstwa zarówno w przeszłości, jak i współczesnych mu czasach. W latach osiemdziesiątych ub. wieku dość obfite informacje o rozmieszczeniu ośrodków garncarskich w Polsce przyniosły urzędowe ankiety, których celem było uchwycenie stanu przemysłu i rzemiosła.² Pierwszą etnograficzną pracą, dotyczącą garncarstwa ludowego, jest artykuł Stanisława Cerchy, ogłoszony w 1899 r. w tygodniku „Wędrowiec” pt. *Ceramika ludu polskiego*.³ Mimo że, jak twierdzi Cercha „...ceramika nasza niezawodnie nie jest tak piękną i udoskonaloną, jak w innych krajach, nie wyrobiła sobie ani kształtów w naczyniach, ani polewy pokrywającej ją zewnątrz, tak zwanej emalii. Nie stworzyła ani amfor, ani waz greckich o kształtach tak wdzięcznych, tak artystycznych, że można na nie patrzeć, jak na dzieła sztuki. Nie stworzyła rzeźby, jak Lucca de la Robia, który potrafił z niej zrobić arcydzieło. O! tak daleko nie poszła, służyła ona u nas do codziennego użytku, pozwalając sobie na jedyny zbytek tworzenia zabawek dziecięcych w kształcie ptaków, zwierząt lub ludzi, jako też dzwonek glinianych” uważa, że zasługuje ona na uwagę badaczy i warta jest szczegółowego monograficznego opracowania. Cercha przeprowadził analizę form naczyń, zgromadzonych w warszawskim Muzeum Etnograficznym, i próbował na tej podstawie wyróżnić formy typowo polskie. Interesował się również ornamentyką tych wyrobów oraz jarmarcznymi i odpustowymi zabawkami z gliny. W pierwszych latach XX w. pojawiają się następne, nieliczne opracowania etnograficzne, bądź jako króciutkie notatki z badań terenowych,⁴ bądź też na niewielkim materiale oparte rozważania ewolucjonistyczne.⁵

Okres międzywojenny przyniósł wzrost publikacji z zakresu garncarstwa, ale charakterystyczne było wtedy skupienie zainteresowań badawczych na etnicznie niepolских terenach kresowych. Na plan pierwszy wysunęła się *Pokucka majolika ludowa* Tadeusza Seweryna,⁶ praca o bardzo szerokiej, nowoczesnie ustawionej problematyce. Autor, przebadawszy wnikliwie przeszłość i rozwój garncarstwa na Pokuciu, dużo uwagi poświęcił analizie kształtów i dekoracji jego wyrobów, co podbudował następnie szerokim tłem porównawczym, podkreślając elementy, które wywarły wpływ na ukształtowanie się tej ceramiki. Ważnym osiągnięciem było tu także oznaczenie wpływów garncarstwa polskiego. Poza tą publikacją poświęcił Seweryn pokuckiemu garncarstwu wiele mniejszych artykułów.

Zagadnieniami rzemiosła garncarskiego zajmowali się także inni autorzy, mimo to niewiele mamy z tych czasów opracowań o poszczególnych polskich

ośrodkach garncarskich⁷; na szczególną uwagę zasługują niektóre publikacje cennych materiałów historycznych,⁸ a zwłaszcza ciekawe opracowanie ośrodków garncarskich we Włodawie, dokonane z ekonomicznego punktu widzenia.⁹

Największe może zainteresowanie wśród produkcji ceramicznej wzbudzały kropielniczki, wielokrotnie omawiane w różnych pracach.¹⁰ Z opracowań zbiorczych ukazują się między dwiema wojnami prace organizatorów i działaczy rzemiosła ludowego,¹¹ oraz krótkie artykułiki, pisane przez artystów-ceramików.¹² Pomijam tu poszczególne rozdziały poświęcone garncarstwu w ramach prac dotyczących kultury czy sztuki ludowej oraz odpowiednie hasła w encyklopediach.

Ogromny rozwój studiów nad garncarstwem ludowym przyniósł okres ostatniego dwudziestolecia. W związku ze wzrostem zainteresowania dla ludowej kultury materialnej i sztuki prowadzono systematyczne badania, m. in. i nad rzemiosłem garncarskim, w wyniku czego powstała stosunkowo duża ilość publikacji, spośród których szczególnie istotne są prace Romana Reinfussa i Zofii Barbary Głowy. *Garncarstwo ludowe* Reinfussa¹³ stanowi jedyną w naszej literaturze większą pozycję o charakterze syntetycznym. Po raz pierwszy przedstawiony tu został szerzej — uwzględniający materiały archeologiczne i historyczne — zarys dziejów garncarstwa na naszych terenach, w ramach którego autor podkreślił silnie momenty przełomowe. Wskazał on na wykrystalizowanie się w garncarstwie dwóch kierunków — miejskiego, gdzie szybko adaptowano wszystkie nowości, oraz bardziej zachowawczego — wiejskiego, a następnie stopniowy zanik różnic w tym zakresie, spowodowany rozwojem przemysłu, który doprowadził do zatarcia różnic, tak że obecnie całe garncarstwo możemy traktować jako ludowe. Trudno jest na tym miejscu omawiać tę znaną i recenzowaną pracę, ale wypada zaznaczyć, że — w popularnym ujęciu — zawiera ona szeroki przegląd problematyki związanej z garncarstwem, bogato udokumentowany i że podjęto w niej próbę analizy formalnej wyrobów i ich zdobnictwa. Autor omówił także możliwości dalszego istnienia i perspektywy rozwoju tego rzemiosła w warunkach Polski Ludowej.

Zofia B. Głowa opublikowała materiały do mapy ośrodków garncarskich w Polsce,¹⁴ ujęte w aspekcie chronologicznym. Mapy te, opatrzone komentarzem, zawierającym charakterystykę produkcji poszczególnych ośrodków sporządzone zostały w oparciu przede wszystkim o materiały Pracowni Badania Sztuki Ludowej Instytutu Sztuki PAN. Mimo że wymagają one w wyniku dalszych poszukiwań terenowych licznych uzupełnień, stanowią ważny etap badań nad garncarstwem. Na ich podstawie będą wykonane bardziej szczegółowe kartogramy, ilustrujące zasięgi poszcze-

gólnych wytworów,¹⁵ w dalszej kolejności także elementów i technik artystycznych, stosowanych w polskim garncarstwie, co stworzy podstawę dla przyszłej obszernej syntezy.

Jeśli chodzi o zagadnienia techniczne, zbiorczo opracowane zostały dotychczas jedynie typy pieców garncarskich i ich zasięgi.¹⁶

W latach powojennych dużo uwagi poświęcono ludowemu kaflarstwu dekoracyjnemu, poszczególnym ośrodkom produkcji i ich wyrobom. Znalazło to wyraz w kilku artykułach monograficznych.¹⁷ W druku znajduje się nader obszerna praca na ten temat, przygotowana przed kilku jeszcze laty przez Romana Reinfussa. Gorzej przedstawia się sprawa rzeźby ceramicznej, która nie została, niestety, dotychczas opracowana w szerszym ujęciu i jedynie w kilku artykułach znajdujemy informacje o takich twórcach, jak Stanisław Kosiński czy Emilia Chmiel.

Zdecydowana większość istniejących publikacji na tematy garncarstwa posiada charakter monografii poszczególnych ośrodków czy regionów. Najwięcej spośród nich dotyczy obszaru wschodniej i południowej Polski, gdzie ta gałąź wytwórczości zachowała się najlepiej do naszych czasów. Stosunkowo wyczerpująco opracowane zostało garncarstwo Lubelszczyzny, której cały niemal teren objął swą pracą Tadeusz Delimat.¹⁸ Poza materiałami terenowymi wykorzystał on również materiały historyczne, dając zarys dziejów tego rzemiosła. Obszernie zostały tu potraktowane zagadnienia technologiczne oraz typologia form i zdobnictwa wyrobów, co pozwoliło autorowi na wydzielenie dwóch stref garncarstwa lubelskiego: wschodniej i zachodniej. W tej obszernej pracy nie ustrzegł się Delimat od drobnych nieścisłości o charakterze na ogół materiałowym. Fakt, że praca została opublikowana około 10 lat po napisaniu, mimo dokonania licznych uzupełnień i poprawek, nie był korzystny. Uzupełnienie powyższej pracy pod względem terytorialnym stanowi *Garncarstwo południowo-wschodniej Lubelszczyzny* Teresy Karwickiej i Janusza Optołowicza.¹⁹ Znajdujemy w niej interesującą charakterystykę ośrodków, z podkreśleniem stosunkowo późnego procesu ukształtowania się wielu z nich. Zostały one założone przez garncarzy napływowych, co znalazło odbicie w technice pracy, natomiast nie wpłynęło w sposób istotny na formy wykonywanych naczyń. Monografię bardzo interesującego centrum wyrobu siwaków w Białej Podlaskiej, zaopatrzoną w szczegółowe opracowanie formalne kształtów i dekoracji, dała Zofia Cieśla-Reinfussowa.²⁰

Wykaz czynnych ośrodków garncarskich woj. rzeszowskiego oraz przegląd ich produkcji znajdujemy w katalogu, przygotowanym zespołowo pod kierownictwem Janiny Krajewskiej.²¹ Regionalistów, zajmujących się tym terenem, pasjonują przede wszystkim problemy związane z przeszłością garncarstwa. Wiele opracowań dotyczy zagadnienia ośrodków renesansowych, których produkcja nawiązywała do stylowych majolik włoskich oraz późniejszych ośrodków cechowych.²² Na czoło opracowań historycznych, wykorzystujących materiał etnograficzny i wykopaliskowy, wysuwa się wzorowa monografia garncarstwa w Bie-

czu Tadeusza Ślawnickiego,²³ do której zbliżona jest charakterem praca Stanisława Franciszka Gajerskiego o skupisku garncarskim na wschód od Lubaczowa.²⁴ Ponadto ukazały się niewielkie opracowania, dotyczące ośrodków w Leżajsku²⁵ i Brzostku.²⁶ Interesowano się również rzeźbą ceramiczną tego obszaru.²⁷ Warto jeszcze wspomnieć o ciekawym zespole zabawek z XVII i XVIII w., pochodzącym z wykopalisk w Gorlicach,²⁸ do których liczne analogie znajdujemy w wyrobach współczesnych garncarzy.

Na terenie woj. krakowskiego sporo opracowań, częściowo zresztą dawniejszych, dotyczy garncarstwa cechowego w samym Krakowie.²⁹ Ma także swoją literaturę centrum garncarskie w okolicach Bochni,³⁰ a rody garncarzy w Rabce i ich wyroby omówione zostały pokrótce przez Longina Malickiego.³¹ O zbiorach ceramiki krakowskiej w dawnym Muzeum Przemysłowym dowiadujemy się z artykułu Ireny Bojarskiej.³² Z najnowszych opracowań na plan pierwszy wybija się praca Barbary Bazieli o ośrodku w Starym Sączu.³³ Autorka podkreśliła tu m. in. późny stosunkowo rozkwit ośrodka oraz wyraźne wpływy ceramiki rzeszowskiej na ornamentykę malarską wyrobów starsządeckich. Na przykładzie pracowni garncarskiej w Bielaniech koło Oświęcimia omówiono szkodliwe wpływy niewłaściwego instruktazu na ceramikę ludową.³⁴

Ludowa wytwórczość ceramiczna na Śląsku najdłużej zachowała się w jego południowej części, w Cieszyńskim. Teren ten opracował Ludwik Dubiel.³⁵ Omawiając wyroby garncarzy cieszyńskich, wskazał on na pewne powiązania z ceramiką słowacką i morawską. Badania nad współczesnym garncarstwem Śląska Opolskiego obrazuje artykuł Barbary Jankowskiej.³⁶

Bogato rozwiniętemu garncarstwu kieleckiemu poświęcono dotychczas zaledwie kilka ciekawych, choć niewielkich opracowań, uwzględniających przede wszystkim ośrodek w Ilży³⁷ oraz w Chałupkach.³⁸ Powstała co prawda większa praca o tym ostatnim ośrodku, podobnie jak o garncarstwie okolic Ćmielowa, ale obydwie, nie drukowane dotychczas, znane są niestety tylko z bardzo krótkich streszczeń.³⁹ O Dąbrowie nad Czarną, ostatnim ośrodku garncarstwa w Opoczyńskim, pisał Jan Piotr Dekowski.⁴⁰ Starannie opracowany, „słownikowy” przegląd ośrodków oraz dzieje spółdzielczości garncarskiej na Kielecczyźnie zawiera katalog wystawy ceramiki z 1962 r.⁴¹ Nad kryzysem kieleckiego garncarstwa zastanawiał się znany działacz na tym polu, Jan A. Zaremba.⁴²

Garncarstwu ludowemu na pozostałych terenach Polski środkowej nie poświęcono dotychczas żadnego większego opracowania. Publikowano tylko niewielkie artykuły o charakterze informacyjnym, dotyczące garncarstwa w najbliższych okolicach Warszawy,⁴³ na Kurpiach⁴⁴ oraz w woj. łódzkim.⁴⁵

Ceramika ludowa Wielkopolski opracowana została przez Stanisława Błaszczyka.⁴⁶ Omawiając rozwój garncarstwa, wykorzystał on źródła archeologiczne, począwszy od VII w., oraz historyczne, dotyczące głównie rzemiosła cechowego. W dalszej części pracy, odnoszącej się do techniki produkcji, wyrobów i sposobów ich zbytu, ograniczył się autor prawie wyłącz-

nie do materiałów ze wschodniej części województwa (dawny zabór rosyjski), gdyż jedynie tam garncarstwo zachowało się po dzień dzisiejszy. Ośrodki te nie powinny jednak być traktowane jako reprezentacyjne, gdyż cechuje je znacznie niższy poziom produkcji, niż na pozostałych terenach Wielkopolski. Nie zostały np. prawie wcale uwzględnione wyroby bogato malowane czy zdobione ornamentem plastycznym, przez co ta ciekawa praca nie dała, niestety, pełnego obrazu ceramiki wielkopolskiej.

Garncarstwem kaszubskim na przełomie XIX i XX w. zajęła się Janina Krajewska.⁴⁷ Wykorzystując prace wcześniejszych badaczy, a przede wszystkim bogate materiały z własnych badań terenowych, opracowała autorka to zagadnienie wyczerpująco, zwłaszcza jeśli chodzi o dzieje poszczególnych warsztatów oraz kształty i dekorację plastyczną wyrobów. Charakterystykę współczesnej produkcji garncarskiej na Kaszubach zawdzięczamy Bożenie Stelmachowskiej⁴⁸ i Bożenie Żukowicz.⁴⁹ Stan badań nad pomorską ceramiką historyczną z miejskich ośrodków rzemieślniczych zobrazowała Maria Przeździecka,⁵⁰ która położyła nacisk na zagadnienie artystycznego kaflarstwa i jego wpływy na kafle ludowe z Polski północnej.

Obfitujący w ośrodki garncarskie teren woj. białostockiego nie został dotychczas prawie zupełnie opracowany. Drobny przyczynek stanowi tu jedynie artykuł o ośrodku w Studzianym Lesie,⁵¹ który to ośrodek w zakresie technicznego poziomu produkcji i form wyrobów, niezwykle prymitywnych w porównaniu ze współczesną produkcją garncarską w Polsce, wykazuje łączność z garncarstwem zachodniej Białorusi. Garncarstwo tych ostatnich terenów zostało bardzo wyczerpująco opracowane przez Włodzimierza Hołubowicza.⁵² Publikacja tego autora ma kapitalne znaczenie porównawcze zarówno dla nas, jak i dla archeologów, ze względu na szczegółowy przegląd prymitywnych technik garncarskich.

W krótkim przeglądzie publikacji regionalnych, dotyczących ludowego garncarstwa, starałam się wymienić przynajmniej najważniejsze. W przypadku, jeżeli któreś z omawianych terenów nie mają na razie większych opracowań, wymienione zostały na tym miejscu pozycje o charakterze przyczynków. W ostatnim dwudziestoleciu opublikowano wiele prac o tematyce bardzo obszernej, uwzględniającej przede wszystkim zagadnienia historyczne, techniczno-produkcyjne, a w nieco mniejszym stopniu społeczne. Z punktu widzenia sztuki ludowej na podkreślenie zasługuje fakt, że przyjęło się przywiązywać dużą uwagę do szczegółowego opracowania wyrobów poszczególnych pracowni, ośrodków czy regionów pod względem form i zdobnictwa. Pozwoli to w przyszłości na bardziej precyzyjne wychwycenie wzajemnych powiązań i wpływów w ramach terytorium Polski, a także bodźców działających z zewnątrz na rozwój ludowej ceramiki. Należy zwrócić uwagę, że więcej niż połowa prac dotyczących ludowego garncarstwa, które powstały po ostatniej wojnie, ukazała się na łamach naszego czasopisma. Ogólnie biorąc, spory jest dorobek XX-lecia w interesującej nas

dziejnie, wykazuje jednak szereg braków. Szczególnie dotkliwie daje się odczuć fakt, że niezmiernie ciekawe i ważne ośrodki garncarskie, jak np. Kołaczyce, Sokółów, Iłża czy ogromne skupisko garncarzy w Medyni Głogowskiej nie mają dotychczas wyczerpującej literatury. Być może braki te można by częściowo uzupełnić publikowaniem starzejących się w archiwach zakładów uniwersyteckich prac magisterskich, które niejednokrotnie poruszały zagadnienia pierwszorzędnej wagi.

Baza materiałowa, dotycząca zagadnień wytwórczości garncarskiej, ustawicznie się powiększa. Dla etnografów najważniejsze źródła stanowią tu wciąż badania terenowe oraz zabytki, gromadzone w zbiorach muzealnych. Wyroby garncarskie, które już od dawna reprezentowane były na ogólnych wystawach sztuki ludowej, w ostatnich dopiero latach zdobyły sobie prawo do licznych własnych wystaw i konkursów,⁵³ co niezmiernie ułatwia dokumentację współczesnej produkcji i daje możliwość porównania powstałych w tym samym czasie wyrobów. Nie mniej ważnych materiałów, zwłaszcza jeśli chodzi o sytuację materialną i społeczną garncarzy w przeszłości (poza — oczywiście — rozmieszczeniem i dziejami poszczególnych ośrodków), dostarczają nam źródła historyczne, wykorzystywane dorywczo przez etnografów.⁵⁴ W związku z tym należy pilnie śledzić zapowiadane większe prace historyków⁵⁵ nad cechami garncarskimi, strukturą narodowościową garncarzy, organizacją handlu czy formami konkurencyjnej walki ośrodków miejskich i wiejskich w przeszłości. Pomocy u historyków szukać będziemy w wyjaśnieniu szeregu zagadnień, jak np. interesującego zjawiska wiejskich cechów garncarskich, istniejących w kilku znanych nam ośrodkach, m. in. w Brodłach i Zalasie w pobliżu Krakowa.⁵⁶ Prace historyczne nie mogą jednak wiele wnieść do najbardziej interesujących nas zagadnień, związanych z formą i dekoracją wyrobów. W tym zakresie natomiast bardzo duże znaczenie posiadają dla nas materiały archeologiczne z badań nad ceramiką średniowieczną i późniejszą, w których to badaniach archeologowie stawiają sobie bardzo ambitne plany.⁵⁷ Wyniki ich badań dostarczą nam materiałów do wyjaśnienia genezy form ludowej ceramiki i jej zdobnictwa. Współpracując z archeologami trzeba także kontynuować badania wykopaliskowe w znanych ośrodkach garncarskich o bogatych tradycjach, gdyż jedynie tą drogą możemy uzyskać materiał nad rozwojem kształtów i dekoracji wyrobów garncarskich. Badania takie prowadzone już były przez Pracownię Badania Sztuki Ludowej IS PAN (zostały przerwane z braku odpowiednich warunków) oraz przez Muzeum w Rzeszowie.

Mimo iż doceniamy możliwości wpływu ceramiki szlachetnej i półszlachetnej na ludowe wyroby garncarskie, w badaniach uwzględnia się je w niedostatecznym stopniu, ponieważ brak nam dotychczas szerszego materiału porównawczego, dotyczącego produkcji i licznych na terenie Polski w okresie od XVII do XIX w. manufaktur. Zagadnienie to było wielokrotnie tematem opracowań historyków rze-

miosła artystycznego,⁵⁸ mało znane są jednak wyroby słynnych manufaktur, przeznaczone na użytek codzienny oraz mniej może wartościowe pod względem artystycznym naczynia z małych, prowincjonalnych farfurni. Wyroby te, łatwiej osiągalne ze względu na niższą cenę, mogły najbardziej zaważyć na produkcji garncarzy ludowych. Związki te na pewno jednak nie były tak bezpośrednie, jak u naszych południowych i zachodnich sąsiadów.

Ścisła współpraca z historykami sztuki, archeologami i historykami pozwoli na pełne udokumentowa-

nie i szerokie naświetlenie tego interesującego wy-cinka polskiej kultury artystycznej, jaki stanowi ludowe garncarstwo. Przed opracowaniem takiej ogólnej syntezy konieczne jest jednak jeszcze z naszej strony rozszerzenie planów badawczych poza monografic regionalne. Na pierwszy plan wysuwają się tu zagadnienia ceramiki siwej, jej rozwoju, rozprze-strzenia się oraz stopniowego regresu zasięgu, prace nad genezą i dziejami wyrobów malowanych, a szczególnie mezomajoliki, także studia nad plastyką ceramiczną.

PRZYPISY

¹ A. Schneider, *O wyrobach glinianych w Galicji*, „Jahresberichte des Technischen Vereines in Lemberg”, T. I, Lwów 1867, s. 45—61.

² J. Kołaczkowski, *Wiadomości dotyczące się przemysłu i sztuki w dawnej Polsce*, Kraków 1888; A. Zakrzewski, *Przemysł włościański. Teoryja kwestyi, jej stan i widok u nas. Szkic ekonomiczny*, Warszawa 1888 (cyt. za A. Wojciechowskim, *Przemysł włościański w Królestwie Polskim*, PSL, 1952, nr 4—5, s. 258.)

³ St. Cercha, *Ceramika ludu polskiego*, „Wędrowiec”, 1899, nr 16, s. 308, nr 17, s. 328, nr 18, s. 355—58.

⁴ J. W., *Garncarstwo w Kołaczycach w Galicji*, „Lud”, T. XI, 1905, s. 196; St. Jagmin, *Garncarstwo w zapadłych kątach Puszczy Białowieskiej*, „Wisła”, T. XX, 1917, nr 2, s. 258—63 i in.

⁵ Z. A. K. (Z. Kowerska), *Przeżytek w garncarstwie*, „Wisła”, T. XVII, 1903, nr 5, s. 625—27.

⁶ T. Seweryn, *Pokucka majolika ludowa*, Kraków 1929.

⁷ I. Gulgowski, *Garncarstwo na Kaszubach*, „Przemysł, Rzemiosło, Sztuka”, 1924, nr 1, s. 3—4; A. Jaroński, *Garncarstwo w Buczkowie i okolicy*, „Orli Lot”, 1930, nr 2, s. 34—7 i in.

⁸ S. Udziela, *Historia garncarstwa w Polsce. Garncarze w Bieczu*, „Przemysł, Rzemiosło, Sztuka”, 1924, nr 2, s. 28—9; T. Kruszyński, *Zdumowie gdańscy w dawniejszych czasach*, „Przemysł, Rzemiosło, Sztuka”, 1922, nr 4, s. 28—33; J. Dobrzycki, *Śląska wytwórczość ceramiczna w XVIII w.*, „Przemysł, Rzemiosło, Sztuka”, 1924, nr 1—2, s. 44—60, nr 3—4, s. 3—19 i in.

⁹ St. Kopczyński, *Przemysł ludowy na tle stosunków gospodarczych pow. włodawskiego*, Warszawa 1930.

¹⁰ M. in.: S. Udziela, *Gliniane kropielniczki ludowe*, „Przemysł, Rzemiosło, Sztuka” 1924, nr 2, s. 25—7; tenże, *Gliniane kropielniczki ludowe*, „Rzeczy Piękne”, 1927, nr 10—11, s. 184; M. Czyżewicz, *Gliniane kropielnice z Lipnicy Murowanej*, „Orli Lot”, 1930, nr 2, s. 37—8.

¹¹ J. Orzyńska, *Sytuacja garncarstwa*, „Polska Gospodarcza”, 1936, nr 32; tenże, *Przemysł ludowy w Polsce*, Warszawa 1938; W. Szrajberówna, *Uwagi o sztuce ludowej. Rola instruktora garncarstwa*, Warszawa 1928.

¹² W. Husarski, *Ceramika ludowa w Polsce*, „Wiedza i Życie”, 1934, nr 5, s. 385—97; T. Szafran, *Garncarstwo ludowe w przemyśle ceramicznym*, „Przemysł, Rzemiosło, Sztuka”, 1924, nr 2, s. 15—18.

¹³ R. Reinfuss, *Garncarstwo ludowe*, Warszawa 1955.

¹⁴ Z. B. Głowa, *Materiały do mapy ośrodków garncarskich w Polsce*, PSL, 1956, nr 2, 3, 4—5, 6; 1957, nr 1, 2.

¹⁵ Została już przygotowana mapa ceramiki siwej.

¹⁶ R. Reinfuss, *Piece do wypału naczyń w polskim garncarstwie ludowym*, „Etnografia Polska”, T. III, 1960, s. 329—49.

¹⁷ H. Skurpski, *Realizm kafli mazurskich*, PSL, 1948, nr 9—10; tenże, *Kaflarstwo mazurskie*, PSL, 1955, nr 4; D. Walknowski, *Przyczynek do badań chronologii kafli mazurskich*, PSL, 1955, nr 2; R. Reinfuss, *Kafle ludowe z Brzegu na Dolnym Śląsku*, PSL, 1949, nr 9—10; L. Dziegiel, *Malowane kafle z Leżajska*, PSL, 1953, nr 1; tenże, *Malowane kafle z Rybnej*, PSL, 1954, nr 2; J. Grabowski, *Ludowa galeria obrazów*, „Problemy”, 1951, nr 9, s. 15—22; T. Szetela, *Malowane kafle z Leżajska*, PSL, 1963, nr 3—4.

¹⁸ T. Delimat, *Garncarstwo ludowe*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, T. XVIII, 1961, Lubelskie, Cz. I, s. 29—138.

¹⁹ T. Karwicka, J. Optołowicz, *Garncarstwo południowo-wschodniej Lubelszczyzny*, Lublin 1957.

²⁰ Z. Cieśla-Reinfussowa, *Siwaki z Białej Podlaskiej*, PSL, 1954, nr 5.

²¹ J. Krajewska, *Katalog garncarstwa ludowego woj. rzeszowskiego*, Łódź 1952.

²² F. Kotula, *Etnograficzne „wypokpaliska” w Rzeszowie*, PSL, 1949, nr 11—12; tenże, *Rzeszowska majolika ludowa*, PSL, 1953, nr 4—5; tenże, *Materiały do dziejów garncarstwa*, Rzeszów 1956.

²³ T. Ślawski, *Z przeszłości garncarstwa w Bieczu*, PSL, 1961, nr 4.

²⁴ St. F. Gajerski, *Materiały do historii ośrodków garncarskich w Potyliczu i okolicy*, PSL, 1960, nr 1.

²⁵ F. Kotula, *Leżajski ośrodek ceramiczny*, PSL, 1953, nr 1.

²⁶ R. Reinfuss, *Brzostek — zapomniany ośrodek ludowego garncarstwa*, PSL, 1951, nr 6; I. Bojarska, *Naczynia gliniane z Brzostka*, PSL, 1951, nr 6.

²⁷ F. Kotula, *Emilia Chmiel*, PSL, 1960, nr 2.

²⁸ J. Barut, *Zabawki gliniane z XVII i XVIII w. znalezione w Gorlicach*, PSL, 1956, nr 4—5.

²⁹ A. Chmiel, *Garncarze krakowscy*, *Kalendarz Czecha*, Kraków 1908, s. 43—51; J. Kostysz, *Warsztat zdunski na Garbarach w XVI w.*, „Rocznik Krakowski”, T. XXX, 1938, s. 222—26; tenże, *Z dziejów krakowskiego garncarstwa*, PSL, 1951, nr 1—2; tenże, *Jan Oksitowicz — garncarz krakowski i jego dzieło*, PSL, 1952, nr 6; T. Seweryn, *Garncarze i kaflarze w Krakowie w II połowie XIX w.*, PSL, 1960, nr 3.

³⁰ St. Kowalski, *Garncarze i garncarstwo w pow. bocheńskim*, „Orli Lot”, 1950, nr 8, s. 135—44 oraz A. Jaroński, op. cit. (przyp. 7).

³¹ L. Malicki, *Garncarstwo w Rabce-Poddziale*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, T. VII, 1948/9, s. 332—34.

³² I. Bojarska, *Krakowska ceramika ludowa*, PSL, 1949, nr 5.

³³ B. Bazieliówna, *Garncarstwo starszodęckie*, PSL, 1958, nr 2.

³⁴ E. Fryś, *Ośrodek garncarski w Bielanych*, PSL, 1956, nr 4—5.

³⁵ L. Dubiel, *Cieszyńska ceramika ludowa*, PSL, 1957, nr 4.

³⁶ B. Jankowska, *Z badań nad garncarstwem ludowym Opolszczyzny*, „Kwartalnik Opolski”, 1960, nr 3, s. 89—105.

³⁷ A. Jaworzak, *Z dziejów cechu garncarskiego w Itzy*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, T. VII, 1948/9, s. 301—327; St. Pastuszkiewicz, *Cech garncarski w Itzy*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, T. VII, 1948/9, s. 228—31; M. Zakowska, *Stanisław Kosiński garncarz iłżecki*, PSL, 1947, nr 1—2; A. Wajda, *Wincenty Kitowski — iłżecki artysta ceramik*, PSL, 1952, nr 2.

³⁸ J. A. Zaremba, *Artyści ludowi z Chalupek Kieleckich*, „Przemysł Ludowy i Artystyczny”, 1956, nr 3, s. 27—39.

³⁹ J. Klimaszewska, E. Fryś, *Materiały do rzemiosła ludowego w woj. kieleckim*, „Etnografia Polska”, T. I, 1958, s. 269—75.

⁴⁰ J. P. Dekowski, *O ostatnim ośrodku garncarstwa w Opoczyńskim*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, T. VII, 1948/9, s. 335—38.

⁴¹ *Wystawa ceramiki ludowej* (katalog), Itza, listopad 1962.

⁴² J. A. Zaremba, *Kryzys ceramiki regionalnej*, „Przemysł Ludowy i Artystyczny”, 1956, nr 2, s. 13—20.

⁴³ A. Gerlach, *Garncarstwo ludowe okolic podwarszawskich*, „Etnografia Polska”, T. II, 1959, s. 296—302.

⁴⁴ M. Żywirska, *Garncarstwo w Puszczy Białej*, „Prace i Materiały Etnograficzne”, T. VII, 1948/9, s. 339—47.

⁴⁵ J. Dutkiewicz, *Ośrodek garncarski w Rawie Mazowieckiej*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Etnograficzna”, nr 1, Łódź 1957, s. 151—69; D. Mikołajczykowa, *Garncarstwo w Tuszynie*, jw., s. 171—79.

⁴⁶ St. Błaszczyk, *Garncarstwo w: Kultura ludowa Wielkopolski*, Poznań 1960, s. 437—70.

⁴⁷ J. Krajewska, *Ceramika kaszubska z końca XIX i początku XX w.*, PSL, 1958, nr 3, 4.

⁴⁸ B. Stelmachowska, *Współczesna ceramika ludowa na Kaszubach*, PSL, 1950, nr 7—12.

⁴⁹ B. Żukowicz, *Ceramika Józefa Kaźmierczaka*, PSL, 1963, nr 1.

⁵⁰ M. Przeździecka, *Ceramika pomorska*, PSL, 1954, nr 4 oraz: J. Chranicki, *Kilka uwag na marginesie artykułu „Ceramika pomorska”*, PSL, 1955, nr 3; M. Przeździecka, *W związku z uwagami o artykule „Ceramika pomorska”*, PSL, 1955, nr 3.

⁵¹ E. Fryś, *Ośrodek garncarski w Studzianym Lesie*, PSL, 1959, nr 4.

⁵² W. Hołubowicz, *Garncarstwo wiejskie zachodnich terenów Białorusi*, Toruń 1950.

⁵³ K. Pietkiewicz, *Wystawy i konkursy sztuki ludowej Ministerstwa Kultury i Sztuki w r. 1948 i 1949*, „Lud”, T. XXXIX, 1952, s. 554—5, 565; R. Reinfuss, *IV konkurs ceramiki ludowej w Kielcach*, PSL, 1951, nr 4—5; Ch. Zieliński, *Konkurs i wystawa ceramiki ludowej woj. łódzkiego*, PSL, 1952, nr 3; E. Fryś, *Garncarstwo ludowe Lubelszczyzny*, PSL, 1957, nr 1; E. Fryś-Pietraszkowa, *Konkurs i wystawa garncarstwa ludowego woj. krakowskiego*, PSL 1962, nr 2; także, *Wystawa ceramiki i muzeum regionalne w Łańcucie*, PSL, 1963, nr 3—4 i in.

⁵⁴ E. Pietraszek, *Stan majątkowy garncarzy*, PSL, 1960, nr 2; Zb. Jasiewicz, *Materiały do dziejów garncarstwa w pow. konińskim w XVIII w.*, PSL, 1961, nr 4.

⁵⁵ M. Gajewska, J. Kruppé, *Stan i problematyka badań nad produkcją garncarską w Polsce w XIV i XV w.*, recenzja M. Kwapien, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 1962, nr 3—4, s. 712—14.

⁵⁶ E. Pietraszek, *Ośrodki garncarskie w dobrach tenczyńskich w XVIII i pierwszej połowie XIX wieku*, PSL, 1961, nr 1, 2.

⁵⁷ M. Gajewska, J. Kruppé, *Stan i problematyka badań nad produkcją garncarską w Polsce w XIV i XV w.*, w: *Studia z dziejów rzemiosła i przemysłu*, T. I, Wrocław 1961, s. 17—35; J. Kruppé, *Studia nad ceramiką XIV w. ze Starego Miasta w Warszawie*, Wrocław 1961.

⁵⁸ H. Załęska, *Ceramika. Techniki produkcji* (przewodnik wystawy), Toruń 1954, zamieszcza bibliografię.

Jacek Ołędzki

UWAGI O BADANIACH TWÓRCZOŚCI KOWALSKIEJ I SNYCERSKIEJ W POLSCE

Sledząc przemiany w zainteresowaniach plastyką ludową w Polsce na przestrzeni ostatniego półwiecza niетrudno zauważyć, iż w okresie minionego dwudziestolecia zmalała popularność większości dziedzin tzw. sztuki zdobniczej, w tym zarówno zdobnictwa w drewnie, jak też w metalu. Duże zainteresowanie problematyką sztuki zdobniczej w okresie wcześniejszym wiązało się ze stopniem znajomości przedmiotu, z etapem odkrywania plastyki ludowej. Na etapie tym istniała niewątpliwie tendencja do uznawania za najcenniejsze i pierwszoplanowe w badaniach głównie tych wartości artystycznych sztuki ludowej, które nie znajdowały bliskich odpowiedników w określonych dziedzinach sztuki „oficjalnej” (pisankarstwo, hafciarstwo, wycinankarstwo, a także zdobnictwo w drewnie i metalu). Tendencji tej towarzyszyło traktowanie rzeźby i malarstwa ludowego jako dzieł, będących tylko przetworzeniem wzorców prze-

jętych ze sztuki oficjalnej. Silniej zrosnięte ze środowiskiem ludowym figuralne zabawki gliniane i drewniane, ciasta obrzędowe, sery, wota woskowe, czy wreszcie malarstwo nie występujące pod postacią obrazu — pozostawały poza kręgiem zainteresowań historyków sztuki, przez innych zaś badaczy traktowane były jako składowa zjawisk przede wszystkim wierzeniowych, obyczajowych (np. rekreacyjnych), gospodarczych, a w małym stopniu artystycznych.

Po II wojnie światowej w pracach etnografów i historyków wsi dawną problematykę sztuki zdobniczej, obrzędowości i zwyczajów zastąpiły zaniedbane tematy z zakresu kultury materialnej, struktury społeczno-gospodarczej zbiorowości wioskowych i grup lokalnych.

Przesunięcie zainteresowań w kierunku rzeźby czy malarstwa należy uznać za naturalny etap rozwojowy w procesie ustalania zakresu badań plastyki lu-